

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

БОДНАР Дмитро Миколайович

УДК 37.013(477)(092)(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНА ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА СПАДЩИНА
О. Р. МАЗУРКЕВИЧА**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис
Роботу виконано в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
КУЧИНСЬКА Ірина Олексіївна,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри педагогіки
та управління навчальним закладом.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДІЧЕК Наталія Петрівна,
Інститут педагогіки Національної
академії педагогічних наук України,
завідувач відділу історії та філософії освіти;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ТРИНУС Олена Володимирівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих Національної академії
педагогічних наук України,
учений секретар.

Захист відбудеться 12 лютого 2019 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 04 січня 2019 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. П. Сущенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Тенденції розвитку сучасної освіти в Україні пов'язані з урахуванням європейських стандартів якості на основі збереження й розвитку національних надбань теорії та практики організації освітньої діяльності в різні історичні епохи, персоніфікованого внеску до соціокультурного відродження й духовності.

У проєкті «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року», законодавчих і нормативних документах України (1999–2018 рр.), «Концепції розвитку освіти на 2015–2025 рр.» (2015), «Концептуальних засадах реформування середньої освіти «Нова українська школа» (2016), «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016) одним із стратегічних завдань визначено формування вільної, духовно розвиненої особистості. В цьому контексті доцільність вивчення творчої спадщини, переосмислення та зорієнтованості на реалізацію змістових положень вітчизняних педагогів є очевидною.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що за останні тридцять років чимало науковців досліджували спадщину українських педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки. У цих працях здебільшого висвітлено науковий доробок освітян дорадянської доби історії України. Водночас простежуємо тенденцію недооцінювання потенціалу радянської історико-педагогічної науки в оптимізації сучасної системи освіти передусім через розбіжності базових ідеологічних чинників. Звернення до вітчизняного досвіду аналізу педагогічних надбань видатних педагогів другої половини ХХ ст. зумовлено тим, що в цей період науковці-методисти здійснюють інтенсивні пошуки шляхів удосконалення структури, змісту й методів шкільного навчання, які визначили теоретико-методичну основу, стали платформою для реформування системи освіти України, починаючи з 90-х рр. ХХ ст.

Постає потреба в ретельному об'єктивному вивченні й творчому осмисленні з нових методологічних позицій, незаангажованих ідеологічно, надбань педагогічної науки радянського періоду, одним із представників якої є Олександр Романович Мазуркевич, визнаний учений-педагог, літературознавець, критик, публіцист, дійсний член АПН СРСР і АПН України, член Спілки письменників СРСР, член Спілки журналістів СРСР, організатор, наставник і керівник важливої й сьогодні проблематики наукових досліджень, автор фундаментальних за своїм змістом монографій, підручників, хрестоматій, посібників, які заслуговують на вивчення в сучасних умовах розбудови освіти й підготовки вчителя.

Непересічна постать О. Мазуркевича (1913–1995 рр.) – одна з яскравих сторінок в історії розвитку вітчизняної історико-педагогічної думки й практики другої половини ХХ ст., а його науковий доробок – вагомий внесок у систему тогочасних наукових пошуків, спрямованих на розвиток педагогічної науки, розроблення основ теорії та методики навчання літератури. Унікальність і цінність його педагогічної спадщини в тому, що він був методологом, ученим-аналітиком, педагогом, методистом та організатором історико-педагогічних і

науково-методичних досліджень. Науковець вивчав особливості розвитку освітніх процесів в Україні з позицій системно-синкретичного підходу.

Зазначимо, що окремі аспекти діяльності вченого віддзеркалено в працях О. Беляєва, Л. Березівської, В. Борщевського, О. Дзеверіна, Ю. Кравець (Балаховської), В. Мацька, С. Паламар, С. Пультера, М. Стельмаховича, С. Чавдарова та ін. Не применшуючи значущості цих наукових досліджень педагогічної та науково-методичної спадщини О. Мазуркевича, зауважимо, що окремі напрями багатогранної діяльності науковця вивчені недостатньо, немає фундаментальних досліджень його педагогічної діяльності й організаційно-методичної роботи в їх взаємозалежності та взаємовідповідності. Творчий доробок педагога потребує більш системного осмислення з позицій сучасних тенденцій розвитку історико-педагогічної науки й світової освітньої практики. Тому досвід дослідника історії педагогіки, педагогіки, теорії та історії методики літератури, організатора історико-педагогічних і науково-методичних пошуків потребує детальнішого вивчення як за означеними напрямками, так і в їх єдності та взаємодії, оскільки він містить цінні теоретичні та практичні напрацювання, що можуть бути адаптованими до потреб розвитку сучасної педагогічної науки й освітньої практики в Україні.

Отже, значущість постаті О. Мазуркевича, необхідність комплексного дослідження сутності його педагогічних і науково-методичних ідей та практичних напрацювань для становлення й розвитку української національної педагогічної науки ХХ ст. та відсутність системних наукових досліджень творчих здобутків вченого зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Педагогічна та науково-методична спадщина О. Р. Мазуркевича»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка згідно з комплексним тематичним планом досліджень за темою «Теоретико-методичне обґрунтування оптимізації навчально-виховного процесу студентської молоді у ВНЗ» (державний реєстраційний номер 0113U004348).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 7 від 25 червня 2015 р.) та рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 29 вересня 2015 р.).

Мета дослідження полягає в ретроспективному науковому аналізі й узагальненні концептуальних положень педагогічної та науково-методичної спадщини О. Мазуркевича в контексті актуальних питань розвитку освіти України.

Відповідно до мети роботи визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретичні засади дослідження педагогічної персоналії О. Мазуркевича.
2. Висвітлити етапи життя й основні напрями наукової діяльності О. Мазуркевича.

3. Визначити внесок О. Мазуркевича в українську історико-педагогічну науку в контексті її розвитку.

4. Охарактеризувати погляди О. Мазуркевича на теоретичні проблеми шкільної літератури та формування змісту літературної освіти в закладах загальної середньої освіти з огляду на розвиток загальної середньої освіти в Україні.

5. Дослідити діяльність О. Мазуркевича як організатора педагогічних і науково-методичних досліджень у галузі методики шкільної літератури.

Об'єкт дослідження – розвиток педагогічної думки в Україні у другій половині ХХ століття.

Предмет дослідження – науковий внесок О. Мазуркевича у розвиток української педагогіки.

Хронологічні межі дослідження визначено життям, науковою, науково-педагогічною, науково-методичною й громадською діяльністю О. Мазуркевича (1913–1995 рр.).

Джерельна база дослідження ґрунтується на відборі й всебічному вивченні:

- законодавчих та нормативно-правових документів України;
- фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (Ф. 5127. Оп. 1, Оп. 2; Ф. 923. Оп. 21), Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (Ф. 1313. Оп. 1), Архіву Інституту педагогіки НАПН України (справа № 126), Архіву Педагогічного музею НАПН України (Папка 123), фондів Архіву Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Опис справ особового складу за 1951 рік № 127);
- фондів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки АПН України імені В. О. Сухомлинського, бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;
- наукових, навчально-методичних та автобіографічних друкованих праць О. Мазуркевича;
- публікацій сучасників О. Мазуркевича та дослідників його педагогічної та творчої спадщини (О. Беляєва, Л. Березівської, В. Борщевського, З. Грузмана, О. Дзеверіна, Ю. Кравець (Балаховської), В. Мацька, С. Паламар, С. Пультера, М. Стельмаховича, С. Чавдарова);
- дисертаційних досліджень;
- довідково-бібліографічної літератури, енциклопедій, підручників з методики української літератури, шкільних підручників, хрестоматій з української літератури.

Для досягнення мети й виконання визначених завдань дослідження використано комплекс таких **методів дослідження**, зокрема: загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для всебічного аналізу нормативно-правових документів і науково-педагогічної літератури з проблем розвитку

шкільної освіти в педагогічній та науково-методичній спадщині О. Мазуркевича; конкретно-історичні: історико-біографічний – для відтворення біографії вченого, його педагогічної, журналістської, наукової та громадської діяльності, з'ясування ролі окремих суспільно-політичних, культурно-освітніх явищ у становленні особистості вченого, історико-генетичний – для з'ясування предмету дослідження на тлі історичних процесів, що відбувалися в Україні в 50–90-х рр. ХХ ст., порівняльно-зіставний – для порівняння поглядів сучасних учених на процеси розвитку освіти з поглядами О. Мазуркевича, історико-системний – для цілісного охоплення досліджуваної реальності, проблемно-хронологічний – для аналізу педагогічних поглядів досліджуваної персоналії в динаміці й часовій послідовності.

Дослідження ґрунтується також на філософських та історико-педагогічних положеннях про єдність історичного й логічного, конкретно-історичного підходів в аналізі явищ і процесів розвитку педагогічної науки та практики, розгляд освітніх і, зокрема, виховних явищ у соціокультурному контексті та діалектичному взаємозв'язку з урахуванням конкретно-історичних умов суспільного життя за радянських часів 50–80-х рр. ХХ ст.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові положення (висновки й узагальнення), що визначають методологію й методи сучасних історико-педагогічних досліджень (О. Адаменко, Г. Белан, М. Богуславський, Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Демченко, Н. Дічек, І. Зязюн, О. Сухомлинська, М. Ярошевський); розкривають теоретичні та методичні засади навчання літератури (Т. Бугайко, О. Білецький, Н. Волошина, В. Неділько, Є. Пасічник, А. Ситченко, Б. Степанишин, Г. Токмань, Т. Яценко); містять аналіз науково-педагогічної діяльності О. Мазуркевича (О. Беляєв, Л. Березівська, В. Борщевський, О. Дзевєрін, Ю. Кравець (Балаховська), В. Мацько, С. Паламар, С. Пультер, М. Стельмахович, С. Чавдаров); відтворюють перебіг історико-соціальних подій у досліджуваній період (В. Даниленко, В. Кремень, В. Литвин, В. Майборода, Г. Рудий).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* на основі здійсненого системного аналізу науково-педагогічної діяльності та творчої спадщини О. Мазуркевича в контексті соціокультурних і освітніх реалій другої половини ХХ ст. розроблено періодизацію життєвого та творчого шляху вченого згідно з критерієм зміни характеру його діяльності; з'ясовано основні чинники формування його світоглядних позицій і педагогічних переконань, динаміку інтерпретації його ідей у науковому ареалі різних історичних періодів (соціально-політичні умови життя, вплив системи суспільних відносин, шкільне оточення, участь у бойових діях під час Другої світової війни, особистісні впливи відомих учених, педагогів, письменників); визначено внесок ученого у філологічну (розроблення питань теорії літератури, зокрема створення підручника з теорії літератури для філологічних факультетів університетів), методичну (обґрунтування дидактичних засад – принципів і методів навчання літератури), історико-педагогічну (новаторське дослідження педагогічної спадщини Х. Алчевської, Л. Струніною, науково-педагогічних

поглядів І. Прижова); здійснено системний аналіз поглядів на роль учителя в навчанні й вихованні молоді; виявлено основні концептуальні ідеї дидактики науковця: активні методи навчання, творчий підхід до навчання, виховальне навчання на засадах класичної та народної педагогіки, принципах гуманізму, соціальної зумовленості навчання й виховання; висвітлено організаційно-методичну й громадсько-просвітницьку діяльність педагога (керівництво роботою відділу літератури Інституту педагогіки АПН України, методологічним семінаром «Методологічні проблеми викладання мови і літератури в школі», виконання обов'язків члена бюро Відділення дидактики і методик АПН України, заступника голови Президії обласного правління Товариства для поширення політичних і наукових знань у м. Вінниці, публічні виступи перед представниками педагогічної громади);

– *уточнено* на основі вивчення, систематизації й узагальнення значної кількості різноманітних джерел окремі факти життя (вплив викладачів Тульчинського педагогічного технікуму на формування особистості вченого, спілкування з видатними діячами науки, культури й мистецтва – О. Білецьким, О. Беляєвим, О. Вишнею, В. Сосюрою, В. Сухомлинським, П. Тичиною, С. Чавдаровим, М. Ярмаченком та ін.) і науково-педагогічної діяльності О. Мазуркевича (висвітлення розвою педагогічної думки в Україні, історії методики навчання літератури й методичного забезпечення літературної освіти школярів тощо);

– *удосконалено* основні напрями науково-педагогічної діяльності О. Р. Мазуркевича (педагогічної, науково-методичної, організаційно-методичної й громадсько-просвітницької);

– *набуло подальшого розвитку* висвітлення внеску науковця в розроблення концепції літературної освіти школярів, удосконалення програм, підручників і хрестоматій з української літератури для старшої школи, розроблення методичних рекомендацій з вивчення творчості українських письменників у старших класах закладів загальної середньої освіти, розроблення засад концепції літературної освіти школярів у контексті українського національного відродження.

До наукового обігу введено маловідомі праці О. Мазуркевича й раніше невикористовувані архівні документи, пов'язані з його життям і науково-педагогічною діяльністю (фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Наукового архіву Інституту педагогіки АПН України, Архіву Педагогічного музею Національної академії педагогічних наук України, Архіву Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання науковцями основних положень і висновків дослідження для формування сучасної концепції літературної освіти школярів, написанні наукових, навчально-методичних праць з історії педагогіки, методики навчання літератури, введенні їх до змісту навчальних дисциплін «Історія педагогіки»,

«Педагогіка», «Методика навчання української літератури», «Історія української літератури» навчальних планів підготовки фахівців спеціальностей галузі знань 01 Освіта/Педагогіка закладів вищої освіти.

Матеріали дисертації можуть бути застосовані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, освітньому процесі закладів вищої освіти, лекційно-просвітницькій роботі, підготовці фахівців педагогічних спеціальностей у закладах вищої освіти, укладанні підручників з педагогіки, історії педагогіки, історії, теорії й методики української літератури, виконанні здобувачами вищої освіти курсових і дипломних робіт з навчальних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика української літератури». Результати дослідження є підставою для введення праць О. Мазуркевича до хрестоматій з методики української літератури.

Основні положення та результати дослідження **впроваджено** в освітній процес підготовки фахівців спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження від 07 червня 2018 р. № 42/18), Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (довідка про впровадження від 19 березня 2018 р. № 10/18), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (довідка про впровадження від 11 травня 2018 р. №1026/01), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка про впровадження від 23 травня 2018 р. №05/310), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка про впровадження від 30 травня 2018 р. №1421).

Апробація матеріалів дисертації відбувалася шляхом оприлюднення *на міжнародних*: «Осмислення словесності і творчий підхід до гуманітарної освіти школярів у педагогічній концепції О. Р. Мазуркевича» (Хмельницький, 2015), «Формування навичок виразного читання як чинника літературної освіти (на матеріалі праць О. Р. Мазуркевича)» (Кам'янець-Подільський, 2015), «Погляди О. Р. Мазуркевича на роль вчителя у формуванні національної самосвідомості учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (Кам'янець-Подільський, 2016), «Проблема формування наукового світогляду учнів на уроках літератури, в позакласній та позашкільній роботі у педагогічній концепції О. Р. Мазуркевича» (Кам'янець-Подільський, 2017), «Діяльність О. Р. Мазуркевича як організатора науково-методичних досліджень у галузі літератури» (Львів, 2017), «Мазуркевич О. Р. про вплив літератури на формування особистості учня» (Дніпро, 2017); *регіональних*: «О. Р. Мазуркевич і В. О. Сухомлинський: роки співдружжя» (Кам'янець-Подільський, 2017), «Роль вчителя у формуванні особистості учня в педагогічній концепції О. Мазуркевича» (Кам'янець-Подільський, 2018) науково-практичних конференціях.

Результати й висновки роботи обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2013–2017 рр.), методичному семінарі кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка (24 вересня 2017 р.), науковому семінарі кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (19 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні положення й результати дисертації висвітлено в 15 одноосібних публікаціях, із них 3 статті в наукових фахових виданнях України, 3 статті у наукових фахових виданнях України, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття в зарубіжному науковому виданні, 8 статей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій різних рівнів.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 378 джерел), 24 додатків. Повний обсяг роботи становить 269 сторінок, основний зміст викладено на 198 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету та завдання, окреслено хронологічні межі, джерельну базу дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію, впровадження результатів дослідження, наведено інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Життєвий і творчий шлях О. Мазуркевича**» подано методологічні засади дослідження педагогічної персоналії О. Мазуркевича, охарактеризовано ступінь дослідженості проблеми, висвітлено життєвий і творчий шлях О. Мазуркевича у взаємозв'язках з конкретними суспільно-політичними умовами в країні.

У дослідженні виокремлено різні підходи до визначення дефініції «педагогічна персоналія», зокрема наголошено, що науковці розглядають її як:

- ціле, що, незважаючи на множинність своїх складників, утворює реальну, своєрідну й самоцінну єдність часткових функцій, здійснює єдину, цілеспрямовану «самодіяльність»;

- доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, виразника думки й практики своєї епохи, що допомагає подати формалізований загальнопедагогічний процес як діалогічний, полідіалогічний, персоніфікований і конкретизований;

- окремий предмет історико-педагогічного дослідження, в основі якого представлено творчу біографію педагога у взаємозв'язках з конкретними суспільно-політичними умовами його життя й діяльності, зіставлення з розвитком педагогічної думки;

- персоніфікований процес утворення цінностей, культури в межах гуманітарної традиції, певної конкретизованої моделі.

У розділі описано життєвий і творчий шлях ученого-методиста О. Мазуркевича в контексті історичного й педагогічного процесу, що відбувався в Україні у ХХ ст. Поєднання біографічного, феноменологічного, синергетичного, парадигмального підходів, герменевтики до вивчення педагогічної персоналії дозволили незаангажовано розкрити сутність життєтворчості ученого в контексті історико-соціальної зумовленості, розвитку національної культури, дослідити логіку розвитку ідей педагога з позицій власне науки, виникнення й трансформації ідей, положень науковця щодо часу, в якому розгорталася його науково-педагогічна діяльність. Зокрема, застосування біографічного підходу дозволило визначити основні періоди життєдіяльності О. Мазуркевича, його внесок у розбудову школи, освіти і науки України, з'ясувати події та факти, що висвітлювали закономірності відтворення сутності творчості особистості та історико-соціальну обумовленість її самореалізації. Наукова біографія вченого містить опис основних етапів життєвого шляху, процесу розвитку і формування поглядів, аналіз соціально-політичних умов, у яких він жив і працював. Феноменологічний підхід покладено в основу вивчення особистості як єдиного інтегрованого цілого в усіх її проявах, дозволив забезпечити пізнання індивідуальної неповторності суб'єкта, усвідомити, як саме він сприймав світ, набував власного досвіду. Синергетичний підхід уможливив визначення послідовності змін у процесі розвитку поглядів ученого залежно від зовнішніх і внутрішніх чинників, сприяв виявленню вивчених чи недостатньо вивчених процесів. Герменевтичний підхід допоміг пізнати явища і факти творчої біографії педагога через історико-культурні засади.

Аналіз сучасних історико-педагогічних та історичних праць щодо політичних і соціокультурних реалій досліджуваного періоду, життєвого шляху О. Мазуркевича, його творчої спадщини дав можливість виокремити періоди життя вченого, які відтворюють внутрішню еволюцію його поглядів, виникнення й розробку нових педагогічних і методичних теорій та ін.

Перший період – дитячі, юнацькі роки й молодість ученого-філолога, його становлення як особистості з певним світоглядом, уподобаннями, професійною освітою. Хронологічно він охоплює 1913–1931 рр. Підетапами цього періоду є: I етап (1913–1920 рр.) – дитинство, навчання в початковій школі; II етап (1920–1927 рр.) – навчання в Тульчинській Центральній трудовій школі; III етап (1927–1930 рр.) – навчання в Тульчинському педагогічному технікумі. Навчання в школі й технікумі збіглися з періодом тимчасового провадження політики українізації як форми коренізації влади. Саме тоді формувалася любов О. Мазуркевича до української літератури й потяг до літературної творчості.

Другий період – це час становлення і розвитку О. Мазуркевича як педагога, літературознавця-методиста, час його педагогічної, науково-педагогічної й організаторської діяльності у школі та закладі вищої освіти (1931–1951 рр.). У ньому вирізняємо два етапи, які переривалися роками війни: I етап (педагогічний) – педагогічна робота в школі, громадська діяльність (1931–1942 рр.) збіглися з другим етапом міжвоєнної історії радянської України, який був

започаткований «великим переломом» 1929 р. і характеризувався поверненням до реалізації програми комуністичного будівництва, соціально-економічними й культурними перетвореннями, масовим терором у всіх сферах суспільного життя, голодом 1932-1933 рр., репресіями ДПУ-УДБ НКВС у 1933–1938 рр.; II етап – (науково-педагогічний) – активний творчий пошук і науково-педагогічна діяльність у закладі вищої освіти (1947–1951 рр.), пов'язаний з повоєнним періодом, голодом 1946–1947 рр., кампанією щодо насадження ідеологічного монізму, відбудовою шкіл, закладів вищої освіти у роки четвертої п'ятирічки.

Третій період – журналістська, педагогічна й науково-методична діяльність (1951–1958 рр.). На світогляд і діяльність О. Мазуркевича, як і інших учених-педагогів цього періоду, впливали політичні події (смерть Й. Сталіна, XX з'їзд КПРС, розвінчування культу особи й процес деєталінізації СРСР, реформування всіх галузей народного господарства, зокрема освіти).

Четвертий період – науково-управлінський – це період педагогічної, науково-методичної діяльності в Науково-дослідному інституті педагогіки на посаді завідувача відділу методики літератури, яка припала на період реформ 1959–1964 рр., лібералізації суспільно-політичного життя країни, зокрема в галузі загальної середньої освіти – перехід на обов'язкову десятирічну освіту, злету української науки й період наростання системної кризи радянського ладу в другій половині 60-х – першій половині 80-х рр., добу Л. Брежнєва.

Цей період, який хронологічно охоплює 1958–1987 рр., умовно можна назвати періодом «зрілості» вченого, часом його найпродуктивнішої науково-педагогічної діяльності. Тут постає науковий статус О. Мазуркевича, зростає його авторитет у царині історико-педагогічної науки, теорії та методики літератури й педагогічно-громадської діяльності. У центрі уваги його науково-педагогічної та науково-методичної роботи в цей час стають питання «виховальної» педагогіки засобами літератури в школах УРСР. У зв'язку з ускладненням системи шкільної літературної освіти це й період розроблення методології методики літератури. Основний зміст науково-педагогічної діяльності вченого цього часу складали процеси створення нової концепції літературної освіти в Україні й пошук оптимізації структури та змісту шкільного курсу літератури (удосконалення програм, участь у підготовці підручників), дослідження історії методики літератури.

П'ятий період життя й діяльності науковця охоплює 1987–1995 рр. Наприкінці цього періоду, у перебігу подальших політичних подій, пов'язаних із розпадом СРСР та здобуттям Україною незалежності, діяльність науковця характеризується відмовою від ідеологічних догм. О. Мазуркевич активно долучається до процесу формування нової національної концепції літературної освіти в Україні.

Аналіз праць вченого дав підстави виокремити основні напрями його історико-педагогічних досліджень: вивчення історії народної освіти й педагогічної науки в Україні; дослідження в галузі теорії літератури; вивчення історії методики літератури; аналіз педагогічної спадщини видатних педагогів дорадянської доби; вивчення досвіду педагогів другої половини ХХ ст.

У розділі проаналізовано праці О. Беляєва, Л. Березівської, В. Борщевського, О. Дзевєріна, Ю. Кравець (Балаховської), В. Мацька, С. Паламар, С. Пультера, М. Стельмаховича, С. Чавдарова, присвячені життєопису О. Мазуркевича, які демонструють помітний поступ у вивченні й популяризації наукового доробку вченого. Однак формування комплексного образу науковця не знайшло у них повного відбиття.

Другий розділ «Історико-педагогічна спадщина О. Мазуркевича і розвиток вітчизняної педагогічної думки» присвячено розгляду спадщини О. Мазуркевича з історії педагогіки.

У розділі подано систематизований аналіз досліджень О. Мазуркевича стосовно педагогічного досвіду передових діячів освіти, науки й культури дорядянської доби, побудованих на основі взаємозв'язку історичних і педагогічних процесів та їх впливу на формування освітньої парадигми Я. Коменського, Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, А. Тесленка, С. Васильченка, П. Грабовського, В. Острогорського, М. Чернишевського, М. Добролюбова, М. Некрасова, О. Дорошкевича, М. Пирогова, А. Макаренка. Учений на основі глибокого й ретельного вивчення архівних документів, праць, листів відомих діячів освіти і культури на високому науковому рівні дослідив педагогічні погляди, зокрема на розвиток системи освіти в Україні, створення недільних шкіл, шкіл для дорослих, навчання рідною мовою, вищезазначених постатей.

Визначено роль О. Мазуркевича в поверненні забутих імен в історії педагогіки, зокрема Х. Алчевської, І. Прижова та Л. Струніної. Повернення Україні творчих надбань педагогів та використання їх наукових і методичних настанов з теорії й практики вітчизняної педагогіки науковець вважав необхідним для розбудови тогочасної системи освіти. Учений дослідив педагогічну, наукову, громадську та культурно-просвітницьку роботу педагогів, довів прогресивність їхніх поглядів щодо навчання дітей і дорослих, узагальнив міркування вищезазначених учених-педагогів щодо теоретико-методичних підходів до організації навчально-виховного процесу, вибору методичного інструментарію навчання молоді.

Розкрито сутність педагогічних поглядів науковця на проблеми виховання молодого покоління й роль учителя в навчально-виховному процесі, можливості використання наукового доробку вченого у розв'язанні освітньо-виховних проблем на сучасному етапі державотворення. З'ясовано, що, за О. Мазуркевичем, в основу виховання української молоді мають бути покладені загальнолюдські та національні цінності й традиції. Вибудовуючи свою педагогічну концепцію, він відстоює необхідність гармонійного виховання особистості; важливим вважає моральне виховання школярів, розвиток їх естетичного смаку, творчих і мистецьких здібностей, а також трудове виховання.

Вивчення передового педагогічного досвіду дозволило вченому у своїй педагогічній концепції чітко окреслити вимоги до особистості вчителя, чільне місце серед яких посіли поняття про його призначення, фахову підготовку й

професійні якості. Визначаючи основну місію педагога, О. Мазуркевич підкреслював, що вона полягає у підготовці його вихованців до діяльного, повноцінного життя, формуванні інтересу і прагнення своїми силами здобувати знання. Учений-педагог переконливо доводив, що вчителі повинні володіти предметом викладання й одночасно розв'язувати навчально-виховні завдання. Важливого значення надавав особистості вчителя, звертав увагу на те, що педагог завжди повинен пам'ятати – він виховує учнів не тільки через викладання предмета, а й своєю поведінкою, особистісними якостями. О. Мазуркевич наголошував, що освітою, яку одержують учителі у закладі вищої освіти, не може закінчуватися їх професійна підготовка, вона повинна продовжуватися в самостійній роботі педагога над підвищенням рівня своїх знань та вдосконаленням педагогічної майстерності.

Науковець доходить висновку, що практична діяльність учителя – зв'язна ланка у замкнутій системі відносин: наука-практика-наука, оскільки є джерелом емпіричного матеріалу для педагогічних узагальнень і теоретичних висновків методичної науки.

Особливі вимоги вчений висуває до вчителя літератури, оскільки саме література посідає провідне місце в гуманітарній освіті, забезпечує формування світоглядних позицій підростаючого покоління. Для того, щоб праця вчителя-словесника була справді творчою, він повинен мати знання з літератури, методики, педагогіки, психології, знати основні закономірності освітнього процесу й навчання і виховання засобами мистецтва слова.

Педагогічну діяльність учений розглядає як творчу. Можна стверджувати, що О. Мазуркевич був провідником сучасного базового методологічного принципу гуманітаризації освіти, адже вимога науковця щодо уваги до учня, розвитку індивідуальної творчої особистості наскрізно простежується в його працях. Розуміння ним місії вчителя літератури перегукується з сучасними вимогами, що висуваються до вчителя у Концепції Нової української школи.

Третій розділ – **«Погляди О. Мазуркевича на проблеми навчання та виховання особистості засобами літератури з огляду розвитку системи шкільної освіти України»** – презентує результати дослідження спадщини О. Мазуркевича в галузі методики літератури та організаційної діяльності вченого.

У розділі висвітлено дидактико-методичні ідеї О. Мазуркевича щодо розвитку шкільної літературної освіти та методики навчання літератури в Україні другої половини ХХ ст. О. Мазуркевич як фахівець у галузі педагогіки та викладання літератури досліджував проблеми освіти насамперед з наукових позицій. Підтвердженням його наукового підходу є те, що науковець упродовж багатьох років розробляв теоретичні проблеми літератури та історію і методологію методики літератури. Основні завдання вивчення літератури в школі та методики навчання літератури вчений вбачав у всебічному розвитку особистості учнів, прищепленні їм емоційно-художніх навичок пізнання дійсності; розробленні шляхів і методів всебічного розкриття специфіки літератури як образного відтворення і пізнання світу; формуванні в методиці

ефективних заходів, спрямованих на вироблення у молоді любові до прекрасного й уміння самим творити прекрасне в усіх його формах; забезпеченні удосконалення педагогічної майстерності вчителя літератури.

Глибокий аналіз теорії літератури, процесу її навчання у школі, вивчення педагогічного досвіду науковців і вчителів-практиків дозволили О. Мазуркевичу вибудувати методологію літературної освіти й окреслити загальнодидактичні та специфічні принципи навчання літератури, визначити їх сутність. У творчому здобутку дослідника немає окремих праць, присвячених цьому, однак аналіз його педагогічної спадщини дозволяє стверджувати, що О. Мазуркевич заклав підґрунтя сучасних принципів навчання літератури. Науковець керувався чітко окресленою, хоча й не впорядкованою, системою принципів навчання літератури, серед яких – загальнодидактичні принципи науковості, систематичності, зв'язку навчання з життям, свідомості, самостійності, наочності, міцності знань, індивідуалізації, вивчення літератури у поєднанні з вихованням. У працях О. Мазуркевича знаходимо підвалини сучасних принципів етнізації й культуровідповідності. Основним покликанням учителя літератури дослідник вважав необхідність формувати особистість учня на основі історичних традицій і надбань українського народу, зважаючи на те, що народ не може нормально й успішно розвиватись без історичних традицій і національних підвалин, без міцного органічного зв'язку з історичним минулим. Націєтворчий компонент, на його думку, має бути одним із елементів змісту національної освіти, зокрема літературної.

Заслугою науковця є те, що він не звузив дослідження до аналізу й опису здобутків методики літератури, а й окреслив проблеми, які вимагали розв'язання на тогочасному етапі розвитку методики літератури, зокрема:

- розроблення наукових засад побудови шкільного курсу літератури й обсягу літературної освіти відповідно до вимог сучасності;
- пошук і наукове обґрунтування інноваційних методів навчання літератури;
- теоретичне й практичне опрацювання методики аналізу художніх творів у межах шкільного курсу літератури;
- пошук ефективних шляхів підвищення кваліфікації вчителя літератури;
- подальший розвиток методології методики, визначення й удосконалення методів наукового пізнання у галузі літератури.

О. Мазуркевич був активним учасником процесу становлення методики навчання української літератури як галузі педагогічної науки. Він збагатив методику викладання літератури новими фактами і положеннями. Методологічно виважені вимоги, які висуває науковець до укладання шкільного підручника, відповідають сучасним загальнодидактичним вимогам: відповідність змісту підручника рівню сучасної науки й віковим особливостям дитини; систематичність і послідовність викладу навчального матеріалу; стимулювання в учнів інтересу до знань, самостійного пошуку; реалізація виховних завдань.

У розділі подано систематизований аналіз діяльності О. Мазуркевича як організатора педагогічних і науково-методичних досліджень у галузі літератури. Науковець обґрунтовує взаємозв'язок науки й освіти, вважає, що освіта має реагувати на досягнення наукової думки, а наукові теорії повинні бути перевірені практикою роботи школи.

Доведено, що концепція шкільної літературної освіти, розроблена О. Мазуркевичем, є вагомим внеском до розвитку освіти України, зокрема літературної, в контексті реформування освіти в незалежній Україні.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз історико-педагогічних джерел уможливив розв'язання завдань дослідження і дав підстави для таких загальних висновків:

1. Теоретичними засадами дослідження педагогічної персоналії О. Мазуркевича стали:

– загальнонаукові гносеологічні принципи історизму, об'єктивності, поєднання логічного та історичного розвитку, системності. Принцип історизму покладено в основу вивчення стану досліджуваного об'єкта (історико-педагогічний процес ХХ ст. і постать О. Мазуркевича), визначення його розвитку, змін періодів. Принцип об'єктивності є основним для врахування всіх чинників, які характеризують педагогічну персоналію (біографічні факти, сукупність педагогічних та наукових ідей, педагогічна й наукова діяльність) у контексті історичної епохи. Принцип єдності історичного й логічного дозволив, вивчаючи предмет логічно, реконструювати його історію. Принцип розвитку допоміг висвітлити наукову біографію вченого, яка містить характеристику основних етапів життєвого шляху педагогічної персоналії з відображенням особливостей епохи, в яку жив учений, характеристики середовища, в якому формувалися його погляди, оточення, що вплинули на становлення й розвиток педагогічних поглядів науковця. Принцип системності сприяв з'ясуванню й вивченню етапів становлення особистості вченого в контексті розвитку національної школи;

– біографічний, феноменологічний, синергетичний, парадигмальний підходи, педагогічна герменевтика. Застосування біографічного підходу дозволило визначити основні періоди життєдіяльності О. Мазуркевича, його внесок у розбудову школи, освіти й науки України, з'ясувати події та факти, що висвітлювали закономірності відтворення суті творчості особистості й історико-соціальну обумовленість її самореалізації. Феноменологічний підхід – основний для вивчення особистості як єдиного інтегрованого цілого у всіх її проявах, дозволив забезпечити пізнання індивідуальної неповторності суб'єкта, усвідомити, як саме він сприймав світ, створював свій досвід. У процесі дослідження педагогічної персоналії О. Мазуркевича застосовувався синергетичний підхід, який дозволив визначити послідовність змін у процесі розвитку поглядів ученого залежно від зовнішніх і внутрішніх чинників, сприяв виявленню невивчених чи недостатньо вивчених процесів. Парадигмальний підхід дав змогу простежити логіку розвитку ідей ученого з позицій науки,

виникнення й трансформації його педагогічних і науково-методичних поглядів у визначеному періоді дослідження, висвітлити роль науковця та вплив його ідей на формування концептуальних засад шкільної освіти. Герменевтичний підхід дозволив пізнати явища й факти творчої біографії педагога через історико-культурні засади.

2. На основі аналізу наукових джерел у контексті соціально-політичних і культурно-освітніх детермінант здійснено періодизацію життєвого й творчого шляху О. Мазуркевича. Встановлено періоди життя, визначені хронологічними межами відповідно до зміни діяльності науковця, схарактеризована їхня історична, політична та соціально-економічна обумовленість.

Перший період (1913–1931 рр.) – дитячі, юнацькі роки та молодість ученого-філолога, його становлення як особистості з певним світоглядом, уподобаннями, професійною освітою.

Другий період (1931–1951 рр.) – час становлення й розвитку О. Мазуркевича як педагога, літературознавця-методиста, набуття досвіду педагогічної, науково-педагогічної й організаторської діяльності в школі та закладі вищої освіти. Це період його роботи вчителем, участі в бойових діях під час Другої світової війни, активної журналістської діяльності, роботи на посаді проректора Вінницького педагогічного інституту.

Третій період (1951–1958 рр.) – журналістська, педагогічна й науково-методична діяльність. На світогляд і діяльність О. Мазуркевича, як і інших учених-педагогів цього періоду, впливали політичні події (смерть Й. Сталіна, XX з'їзд КПРС, розвінчування культу особи та процес десталінізації СРСР, реформування всіх галузей народного господарства, зокрема й освіти).

Четвертий період (1958–1987 рр.) – науково-управлінський – період педагогічної, науково-методичної діяльності у Науково-дослідному інституті педагогіки на посаді завідувача відділу методики літератури, що припала на період реформ 1959–1964 рр., лібералізації суспільно-політичного життя країни, зокрема в галузі загальної середньої освіти – перехід на обов'язкову десятирічну освіту, злет української науки та період наростання системної кризи радянської влади в другій половині 60-х – першій половині 80-х рр., доба Л. Брежнєва. Це період «зрілості» вченого, час його найпродуктивнішої науково-педагогічної діяльності, формування наукового статусу вченого, зростання авторитету в царині історико-педагогічної науки, теорії та методики літератури й педагогічно-громадської діяльності.

П'ятий період (1987–1995 рр.) – період діяльності вченого зі здійснення наукового керівництва дослідженням проблем літературної освіти та історії української літератури. Наприкінці цього періоду, у перебігу подальших політичних подій, пов'язаних із розпадом СРСР та здобуттям Україною незалежності, діяльність науковця характеризується відмовою від ідеологічних догм. О. Мазуркевич активно долучається до процесу формування національної концепції літературної освіти в Україні.

Установлено, що складниками творчої праці О. Мазуркевича були такі напрями:

- учительська та викладацька робота (вчителювання на Вінниччині, Сумщині, в Росії, викладання літератури у Вінницькому державному педагогічному інституті, теорії літератури у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, методики літератури в Київському педагогічному інституті);

- науково-теоретична діяльність (обґрунтування методологічних засад шкільної методики літератури, висвітлення проблем навчання й виховання учнівської молоді через численні публікації);

- навчально-методична робота (участь в укладанні підручників і хрестоматій для старшої школи, методичних рекомендацій щодо вивчення творчості українських письменників в школі);

- організаційна діяльність (завідувач відділу методики літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, керівник методологічного семінару «Методологічні проблеми викладання мови і літератури в школі»);

- громадсько-просвітницька діяльність;

- журналістська діяльність (літературний редактор, секретар районної газети «Червона Тульчинщина», літпрацівник, секретар районної газети «За соціалістичну перебудову» (пізніше – «Прапор ленінізму»), постійний дописувач Тульчинської, Деражнянської та Конотопської газет, журналів «Селянський будинок», «Робітничо-селянський кореспондент», головний редактор журналу «Радянська школа»).

3. Аналіз проблеми дослідження засвідчив, що О. Мазуркевич узагальнив педагогічні погляди Я. Коменського, Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, А. Тесленка, С. Васильченка, П. Грабовського, В. Острогорського, М. Чернишевського, М. Добролюбова, М. Некрасова, О. Дорошкевича, М. Пирогова, А. Макаренка щодо принципів і методів навчання й виховання.

До вагомого внеску О. Мазуркевича в українську історико-педагогічну науку віднесено розкриття ним малодосліджених педагогічних персоналій (Х. Алчевська, Л. Струніна, Г. Прижов). Учений уперше не тільки репрезентував біографічні відомості, а й обґрунтував їх внесок у розвиток шкільної освіти, зокрема, досвіду організації Х. Алчевською діяльності недільної школи для дорослих, створення нею перших систематичних навчальних програм і підручників та посібників для недільних шкіл, поради щодо організації та методики навчання в молодших класах, диференціації та індивідуалізації навчання учнів, поєднання індивідуального й колективного навчання, теоретичні роздуми про дидактичні принципи й методичні прийоми навчання, методики навчання грамоти дорослих, практичний досвід читання й аналізу художніх творів, домашнього читання, проведення літературних бесід. Аналіз праць Л. Струніної дозволив О. Мазуркевичу виділити основні принципи навчання, запропоновані нею, серед яких провідне місце посідали: принцип дитячої самодіяльності й творчості; принцип розвитку художнього мислення; принцип психолого-педагогічної зумовленості процесу навчання;

принцип «граматичної пропедевтики». Науковець доводить, що І. Прижов був одним із перших розробників наукової історії української літератури, активним борцем за освіту народних мас.

Доведено, що педагогічний досвід представників освіти минулого вчений розглядає на тлі та у зв'язку зі впливами суспільного середовища, праці, культурних чинників тієї епохи. Його вивчення дозволило О. Мазуркевичу неупереджено й об'єктивно оцінити й тогочасне педагогічне новаторство.

4. Встановлено, що у 60-х роках ХХ ст. прогресивні педагогічні ідеї науковця мали важливе значення для розвитку предметної дидактики, характерними ознаками якої було розуміння методики літератури як науки, посилення науковості в навчанні літератури, аналіз художнього твору в єдності змісту й форми, посилення уваги до виразного читання, утвердження принципу виховної значущості літератури, посилення уваги до розвитку творчої активності учнів. Узагальнення надбань ученого в дореформений період розвитку педагогічної думки (1970–1984 рр.) дозволило визначити особливості його бачення шляхів розвитку шкільної освіти, зокрема стосовно проголошення ідеї гуманізації навчально-виховного процесу, активної участі в удосконаленні шкільних програм і підручників з української літератури на науковій основі, обґрунтування світоглядних особливостей шкільного навчання літератури, посилення уваги до розвитку творчої самостійності учня, актуалізації проблеми естетичного виховання учнів засобами літератури.

З'ясовано, що в працях О. Мазуркевича періоду реформування національної школи на початку 90-х рр. і становлення незалежної України закладено концептуальні засади розвитку освіти України, зокрема літературної освіти школярів.

Доведено, що педагогічні пошуки вченого були зорієнтовані на розроблення змістового аспекту шкільної освіти, удосконалення методів і форм навчання.

Педагогічні й методичні напрацювання О. Мазуркевича знайшли послідовний розвиток у сучасній шкільній літературній освіті, зокрема щодо структурування змісту програмового матеріалу; необхідності врахування вікових та психологічних особливостей учнів у навчально-виховному процесі; популяризації ідей розвивального навчання; формування навичок самостійної роботи; розвитку творчих здібностей школярів; актуалізації засад української етнопедагогіки, народознавства й українознавства та вироблення ціннісних орієнтацій школярів.

5. Аналіз діяльності О. Мазуркевича як організатора педагогічних і науково-методичних досліджень на посаді завідувача відділу методики літератури показав непересічний внесок у популяризацію й поширення наукових знань у галузі історії та методики літератури, спрямування наукових історико-методичних досліджень у царині літературознавства, методики літератури, педагогіки й історії педагогіки, результатом чого була низка наукових праць з історії педагогіки, педагогіки, теорії та методики літератури, підручників і хрестоматій з української літератури для загальноосвітньої школи.

Учений обґрунтовує взаємозв'язок науки й освіти, наголошуючи на необхідності впровадження наукових здобутків у практику роботи школи.

Доведено, що педагогічна концепція О. Мазуркевича – високогуманна й демократична, органічно поєднує класичну й народну педагогіку. Його ідеї щодо створення нової за змістом і методами діяльності школи, бажання наблизити її до життя (через забезпечення максимальної активності й творчості дітей, залучення їх до загальнолюдських ідеалів) актуальні для сьогодення національної школи.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми вивчення спадщини видатного педагога й відкриває нові можливості актуалізації його педагогічних і методичних надбань у змісті сучасної історії педагогіки й теорії та практики навчання української літератури.

Аналіз педагогічної та науково-методичної спадщини О. Мазуркевича надав змогу глибше розкрити історію вітчизняної школи й проаналізувати розвиток педагогічної та методичної наук не ізольовано, а в загальному контексті розвитку педагогічної думки.

Подальшого вивчення потребують погляди науковця на питання організації досліджень у царині педагогіки та методики, особливостей освітнього процесу, принципів, форм і методів навчання і виховання учнів у вивченні літератури. Це може не тільки надати теоретичну й практичну допомогу сучасному вчителю, але й стати основою для подальшого розвитку педагогіки.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Боднар Д. М. Загальнотеоретичні засади шкільної літературної освіти у педагогічній спадщині О. Р. Мазуркевича *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Серія „Педагогіка / ред. кол.: С. М. Прийма (голов. ред.) та ін. Мелітополь: Вид-во «Мелітополь», 2018. Вип. 20 (1). С. 34–41.

2. Боднар Д. М. Педагогічна та науково-методична спадщина О. Р. Мазуркевича в оцінці науковців. *Людинознавчі студії*: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка» / ред. кол. М. Чепіль (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. 2016. Вип. 2/34. С.20–29.

3. Боднар Д. М. Роль О. Мазуркевича у поверненні забутих імен в історії педагогіки. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*: зб. наук. пр. / В. М. Мадзігон (голов. ред.) та ін. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. Вип. 1(18). С. 68–75.

4. Боднар Д. М. Генеза поглядів на питання морального виховання української молоді у педагогічній спадщині О. Р. Мазуркевича. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-

Подільський : Аксіома, 2015. Вип. 30. С. 78–89 (фахове видання України, що внесено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

5. Боднар Д. М. Історико-педагогічні дослідження О. Мазуркевичем педагогічних поглядів передових діячів освіти, науки і культури дорадянської доби в контексті розвитку педагогічної науки. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. Вип. 24 (1-2018). Ч. I. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 29–37 (фахове видання України, що внесено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

6. Боднар Д. М. Педагогічні ідеї О. Р. Мазуркевича щодо розбудови системи національної освіти в Україні. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В. М.]. Ч. I. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 20 (1-2016). С. 21–26 (фахове видання України, що внесено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

Стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні

7. Боднар Д. М. Погляди О. Р. Мазуркевича на реформування шкільної літературної освіти (кінець 70-х – 80-і рр. ХХ століття) О. R. Mazurkevych's views on the school literary education reforming (in the late seventies – in the eighties of the twentieth century). *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum – Praha: Publishing house Education and Science*. 2016. С. 75–80.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Боднар Д. М. Діяльність О. Р. Мазуркевича як організатора науково-методичних досліджень у галузі літератури. *Проблеми та перспективи розвитку освіти* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 березня 2017 р., Львів, Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 11–13.

9. Боднар Д. М., Мазуркевич О. Р. про вплив літератури на формування особистості учня. *Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Дніпро, 12–13 травня 2017 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика». 2017. С. 11–14.

10. Боднар Д. М. О. Р. Мазуркевич і В. О. Сухомлинський: роки співдружжя. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. за підсумками наукової конференції викладачів : у 3 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 16. Т. 3. С. 105–106.

11. Боднар Д. М. Осмислення словесності і творчий підхід до гуманітарної освіти школярів у педагогічній концепції О. Р. Мазуркевича. *Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конференції, Хмельницький, 16–17 жовтня 2015 р. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 10–12.

12. Боднар Д. М. Погляди О. Р. Мазуркевича на роль вчителя у формуванні національної самосвідомості учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2016 р. / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 64–66.

13. Боднар Д. М. Проблема формування наукового світогляду учнів на уроках літератури, в позакласній та позашкільній роботі у педагогічній концепції О. Р. Мазуркевича. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2017 р. / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Медобори-2016, 2017. С. 64–67.

14. Боднар Д. М. Роль вчителя у формуванні особистості учня в педагогічній концепції О. Мазуркевича. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 17. Т. 3. С. 108–109.

15. Боднар Д. М. Формування навичок виразного читання як чинника літературної освіти (на матеріалі праць О. Р. Мазуркевича). *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців* : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., 17 листопада 2015 р. / за ред. Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. С. 23–25.

АНОТАЦІЇ

Боднар Д. М. Педагогічна та науково-методична спадщина О.Р. Мазуркевича. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2019.

У дисертації проаналізовано життєвий шлях, педагогічну, наукову, організаційну й громадсько-просвітницьку діяльність О. Мазуркевича, визнаного вченого-педагога, літературознавця, критика, публіциста, дійсного члена АПН СРСР і АПН України, члена Спілки письменників СРСР і Спілки журналістів СРСР, організатора наукових досліджень, автора фундаментальних монографій, а також підручників, хрестоматій, посібників, які заслуговують на вивчення, творче узагальнення й адаптацію до сучасних умов у контексті розвитку національної історії педагогіки та методики літератури.

Уперше на основі аналізу наукових джерел у контексті соціально-політичних і культурно-освітніх детермінант здійснено періодизацію життєвого шляху О. Мазуркевича, цілісно висвітлено процес становлення й розвитку педагогічних та науково-методичних поглядів ученого, всебічно розглянуто динаміку їх змін на різних етапах творчого шляху, визначено напрями діяльності, актуалізовано його прогресивні історико-педагогічні й теоретико-методичні здобутки, аргументовано їх значущість для розвитку історії педагогіки та методики літератури.

З'ясовано, що в працях О. Мазуркевича періоду реформування національної школи на початку 90-х рр. ХХ ст. і становлення незалежної України закладено концептуальні засади розвитку освіти України, зокрема літературної освіти школярів. Доведено важливість урахування надбань ученого в реформуванні освіти України.

Ключові слова: освіта, педагогіка, історія педагогіки, методика літератури, історія методики літератури, О. Мазуркевич, педагогічна спадщина, педагогічна персоналія, концепція шкільної літературної освіти, реформування освіти.

Боднар Д.Н. Педагогическое и научно-методическое наследие А.Р. Мазуркевича. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени Н. П. Драгоманова, Киев, 2019.

В диссертации проанализирован жизненный путь, педагогическая, научная и общественно-просветительская деятельность А. Мазуркевича, известного ученого-педагога, литературоведа, критика, публициста, действительного члена АПН СССР и АПН Украины, члена Союза писателей СССР, члена Союза журналистов СССР, организатора научных исследований, автора фундаментальных по своему содержанию монографий, учебников, хрестоматий, пособий, которые заслуживают изучения, творческого обобщения и адаптации к современным условиям в контексте развития национальной истории педагогики и методики литературы.

Впервые на основе анализа научных источников в контексте социально-политических и культурно-просветительских детерминант осуществлена периодизация жизненного пути А. Мазуркевича, целостно осещен процесс становления и развития педагогических и научно-методических взглядов ученого, показана динамика их изменений на разных этапах жизнедеятельности, определены направления творческой деятельности, актуализированы его прогрессивные историко-педагогические и теоретико-методические достижения, аргументована их значимость для развития истории педагогики и методики литературы.

Выяснено, что в трудах А. Мазуркевича периода реформирования национальной школы в начале 90-х гг. ХХ ст. и становления независимой Украины заложены концептуальные основы развития образования Украины, в частности литературного образования школьников. Доказана необходимость рассмотрения достижений ученого в процессе реформирования образования Украины.

Ключевые слова: образование, педагогика, история педагогики, методика литературы, история методики литературы, А. Мазуркевич, педагогическое наследие, педагогическая персоналія, концепція шкільного літературного образования, реформирование образования.

Bodnar D. M. Pedagogical and scientific-methodical heritage of O. R. Mazurkevych. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of pedagogic sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – National Pedagogical University named after N.P. Dragomanov, Kiev, 2019.

In the dissertation the way of life, the pedagogical, scientific, organizational and public-educational activities O. Mazurkevych of the acclaimed scientist-pedagogue, literary critic, publicist, active member of the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR and the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, a member of the Union of Writers of the USSR, a member of the Union of Journalists, a brilliant organizer of scientific researches, the author of the fundamental monographs, as well as textbooks, chrestomathies, manuals that deserve to be studied, creative synthesis and adaptation to modern conditions in the context of Ukrainian history of Pedagogics and methods of literature development are investigated.

On the basis of scientific sources analysis in the context of socio-political, cultural and educational determinants, a periodization of the life and creative career of O. Mazurkevych was proposed.

It's the first time ever, the process of the forming and development of pedagogical and scientific-methodical views of O. Mazurkevych is comprehensively covered, the dynamics of their changes is thoroughly considered depending on the socio-political and socio-cultural conditions at different stages of the scientist's life and creative career, his progressive theoretical and methodological achievements, their significance for the development of the history of pedagogy and methodology of literature has been substantiated, the importance of taking into account the achievements of the scientist in the process of reforming the educational system of Ukraine has been emphasized.

It was ascertained that O. Mazurkevych made a significant contribution to the development of the Ukrainian history of pedagogy and the history of Ukrainian literature methodology of the second half of the XXth century; in his creative achievements an organic combination of aesthetic principles and pedagogical ideas was established and the main tendencies of school literary education development in the mentioned period were established.

It was specified that in the 60's of the XXth century progressive pedagogical ideas of the scholar were important for the development of the history of pedagogy and subject didactics, the characteristic features of which were the understanding of literature methodology as a science, the strengthening of scientific knowledge in studying of literature, studying of literature in the literary aspect, the analysis of literary text in the unity of content and form, increasing of attention to the expressive reading, assertion of the principles of literature's educational significance, increasing of attention to the development of creative activity of students.

The generalization of scientist's achievements in the pre-reform period of pedagogical thought development (1970-1984) made it possible to determine the peculiarities of his vision of the ways for developing school education, manifested in the proclamation of the idea of educational process humanization, active participation

in the improvement of school curricula and textbooks on Ukrainian literature on a scientific basis, substantiation of the world-view character of teaching literature in school, increasing attention to the development of student's creative independent work, actualization of students' aesthetic education problem by means of literature.

It was found out that in O. Mazurkevych's works of the period of reforming the national school in the early 90's and the formation of an independent Ukraine laid the conceptual foundations for the development of educational system of Ukraine, in particular of literary education of schoolchildren. It was emphasized that the methodical views of O. Mazurkevych were improved and became the basis for implementation of didactic aims of the educative and educational paradigm of that time.

The activity of O. Mazurkevych as a historian of pedagogy was shown, he substantiated the necessity of critical analysis of scientists' works, advanced representatives of culture and art, teachers in the context of specific historical conditions, in which their views developed, for the proper definition of the role and place of their pedagogical heritage in the development of pedagogical science.

The analysis of O. Mazurkevych's scientific heritage gives the right to claim that he did not overlook the problems of studying the advanced pedagogical experience of the teachers-innovators of the Soviet era. However, the scientist warned against the blind inheriting of experience, affirming that any technique requires its creative use.

The pedagogical and methodological developments of O. Mazurkevych found consistently amplification in contemporary school literary education, in particular, in structuring the content of program material; the necessity to take into account the psychological and age characteristics of students in the educational process; popularizing the ideas of developing education; forming the skills for independent work; development of creative abilities of schoolchildren; actualization of the principles of Ukrainian ethnopedagogy, ethnography and Ukrainian studies and the development of pupils' value orientations.

O. Mazurkevych entered history as a philological scientist, methodologist, researcher of the history of pedagogy and the development of domestic pedagogical thought and popularizer of pedagogical ideas of famous luminaries of education and culture and poorly researched pedagogical personalities.

It is proved that the pedagogical concept of O. Mazurkevych is highly humane and democratic, and organically combines classical and popular pedagogy. The ideas of O. Mazurkevych concerning the creation of a new content and methods of the school's activity, the desire to bring it closer to life are relevant for the present-day national school.

The studying of O. Mazurkevych's scientific heritage and creative comprehension of his pedagogical and scientific and methodological ideas will allow revealing the history of the native school deeper and it will ensure the development of pedagogical and methodological sciences not separately, but in the general context of pedagogical thought development.

Key words: education, pedagogy, history of pedagogy, methodology of literature, history of methodology of literature, O. Mazurkevych, pedagogical heritage, pedagogical personality, concept of school literary education, reforming of education.

Підписано до друку 28.12.2018. Формат 60x90/16.
Папір офісний. Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № 844.

Надруковано в Кам'янець-Подільському
національному університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.